

**EEN LAAT-MIDDELEEUWS ACHTERERF
AAN DE STALSTRAAT
TE GRONINGEN**

A.R. Wieringa & K. Helfrich

Stadse fratsen 17

april 2009

**EEN LAAT-MIDDELEEUWS ACHTERERF
AAN DE STALSTRAAT
TE GRONINGEN**

A.R. Wieringa & K. Helfrich

Stadse fratsen 17

april 2009

(Archeologische basisrapporten
Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken
van de Gemeente Groningen
en
Stichting Monument & Materiaal
Groningen)

Deze basisrapporten bevatten een weergave van de resultaten van archeologische (deel)onderzoeken die binnen de gemeente Groningen zijn uitgevoerd. De Stadse fratsen zijn beschikbaar op de internetsite: www.stichtingmenm.nl

ISBN/EAN: 978-90-78589-17-4

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1. Inleiding	
1.1 Aanleiding van het onderzoek	1
1.2 Ligging van het onderzoeksterrein	1
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	1
1.4 Beknopte voorgeschiedenis en archeologische verwachting	2
1.5 Bodem	3
2. Werkwijze	3
3. Resultaten	
3.1 Sporen en structuren	4
3.2 Vondsten	4
4. Synthese en conclusie	6
Literatuur	7
Bijlagen	
Bijlage 1. Technische en administratieve gegevens	
Bijlage 2. Sporenkaart vlak 1	
Bijlage 3. Sporenkaart vlak 2	

Samenvatting

In januari 2005 vond een opgraving plaats op de locatie Stalstraat 2. Hierbij werden op de oostelijke helft van het terrein funderingen gevonden die hebben toebehoord aan de bebouwing die hier tot 1945 stond. De funderingen dateren op zijn vroegst uit de 19e eeuw. Eenzelfde datering heeft de waterkelder die vermoedelijk bij deze bebouwing hoorde. Daarnaast werden een 17e-eeuwse beerput en enige middeleeuwse mestkuilen aangetroffen. De put en de middeleeuwse mestkuilen doen vermoeden dat het terrein tot in de 17e eeuw onbebouwd is geweest. De fundering van kloostermoppen in het verlengde van de noordgevel van Oude Boteringestraat 7 kan het restant zijn van een muur van een laat-middeleeuwse bebouwing, maar kan ook secundair gebruikt materiaal zijn in een jongere bebouwing. Twee veldkeien kunnen gebruikt zijn als stiep, maar ze zijn niet te koppelen aan een gebouw.

Het merendeel van het gevonden aardewerk is afkomstig is van kookgerei van lokaal vervaardigd kogelpotaardewerk, dat uit de 13e of 14e eeuw stamt. Tot de importceramiek behoren wandfragmenten van bijna-steengoed uit de tweede helft van de 13e eeuw; een bodemfragment van steengoed uit de 14e eeuw en een wandfragment van een kan (?) van Vlaams kustaardewerk uit de eerste helft van de 13e eeuw.

Tot de vondsten uit de nieuwe tijd behoort een geelgeglazuurde plavuis met mortelresten. Deze dateert uit de 17e eeuw.

Bij de vondsten van de andere materialen vallen de restanten op van twee vurenhouten duigenbakjes uit de 13e of 14e eeuw, afkomstig uit een beer-/mestkuil.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

In januari 2005 werden de opstallen van de Stalstraat 2 gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. Bij deze nieuwbouw zouden grondwerken uitgevoerd worden waarbij het bodemarchief tot op een diepte van ongeveer een meter beneden maaiveld verloren zou gaan. Omdat de locatie gelegen is in de binnenstad van Groningen, die een beschermde archeologische status heeft, werd besloten tot een archeologische opgraving.

1.2 Ligging van het onderzoeksterrein

De locatie van de opgraving (Stalstraat 2 genoemd) bevindt zich in de historische binnenstad van Groningen aan de Stalstraat, een achterstraatje gelegen tussen de Oude Boteringestraat en de Rode Weeshuisstraat.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Doel van het onderzoek was het vastleggen van archeologische gegevens, die door de uitgraving van de bouwput verloren zouden gaan. Deze archeologische gegevens zouden kunnen bijdragen aan de reconstructie van de ontstaansgeschiedenis van de stad Groningen in het algemeen en aan de geschiedenis van het stadshart in het bijzonder.



Afb. 1. Kaart van Groningen, de ligging van de Stalstraat en de onderzoekslocatie (gearceerd).

1.4 Beknopte voorgeschiedenis en archeologische verwachting

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog werd een groot deel van de huizen aan de Grote Markt en Rode Weeshuisstraat door oorlogsgeweld zo zwaar beschadigd dat zij niet meer bewoond konden worden. In de jaren daarna werden zij verder gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. Ook een groot deel van de bebouwing aan de Stalstraat, waaronder die op de onderzoekslocatie moest wijken. Dit houdt in dat de huidige loop van de Stalstraat pas van na de Tweede Wereldoorlog is.

Op de kadastrale minuut uit ca. 1832 is de hoek ten noordwesten van het terrein niet bebouwd (afb. 2). Deze hoorde bij het huis aan de Oude Boteringestraat 9 dat in het verlengde ligt. Dit is tegenwoordig nog het geval. Deels op het onderzoeksterrein en zich uitstrekkend ten oosten daarvan staat een gebouw met een wat merkwaardige blokkerige S-vorm. Het aan de westzijde van de onderzoekslocatie gelegen voorhuis van Oude Boteringestraat 7 stamt waarschijnlijk uit de 15e eeuw.¹

Op de oudste gedetailleerde plattegrond van de stad Groningen, de kaart van Haubois uit 1634 is de Stalstraat afgebeeld met een verspringing in de gevelrij ter hoogte van de onderzoekslocatie. Dit zou een verklaring voor de S-vorm van het gebouw op de kadastrale minuut uit 1832 kunnen zijn.

Rondom het onderzoeksgebied zijn in de afgelopen decennia grote archeologische opgravingen uitgevoerd, zoals het project Waagstraat in 1994 (Kortekaas *et al.*, 1995), het Wolters-Noordhoff-Complex (nu Openbare bibliotheek) aan de Oude Boteringestraat in 1990 (Broekhuizen *et al.*, 1992), het terrein achter het Rode Weeshuis in 1990 en 1991 (Kortekaas

¹ Gegevens ontleend aan de Basis Voorziening Gegevens (BVG) van de Gemeente Groningen.



Afb. 2. De onderzoekslocatie, rood omkaderd, op de kadastrale minuut uit ca. 1832.

& Waterbolk, 1999) en in pandig in het pand van H&M (voorheen Burmann) aan de Grote Markt 3 in 1999 (Kortekaas, 2000). Bij deze opgravingen werd een zeer grote hoeveelheid archeologische sporen vastgelegd, die zich qua ouderdom uitstrekten vanaf het begin van de jaartelling tot het eind van de 20e eeuw, met een zwaartepunt in de late middeleeuwen. De kans om op de onderzoekslocatie Stalstraat middeleeuwse grondsporen en vondsten aan te treffen was dan ook zeer groot.

1.5 Bodem

De stad Groningen ligt op de noordelijke uitloper van de Hondsrug, een stuwwal bestaande uit keileem en keizand, waar op de flanken dekzand is afgezet. Op deze stuwwal ontstond in de loop van de middeleeuwen de stad Groningen. Deze stad hoogde zichzelf in de late middeleeuwen op met haar eigen afval en straatvuil, een kenmerkende antropogene laag, bestaande uit bruinzwarte sterk organische aarde, die binnen de archeologie de aan het Duits ontleende naam steigeraarde heeft gekregen. Het pakket aan steigeraarde en de meer recente ophogingen als straat- en funderingszand (enkele decimeters dik) heeft in de Groninger binnenstad een dikte van maximaal 3 meter.

2. Werkwijze

Aangezien de nieuwe bebouwing zou worden gefundeerd op oude funderingen en op een betonnen plaat die op ca. 1 meter diepte aangebracht werd, behoefde slechts de bovenste meter van de opgravingsput gedocumenteerd te worden (Kortekaas *et al.*, 2006: 21). Aldus werd de bovengrond met een graafmachine verwijderd, waarbij puin en grond gescheiden zijn. Vervolgens zijn handmatig de funderingen vrij gelegd en is het vlak opgeschoond om de grondsporen te kunnen zien. Na het documenteren en afwerken van het vlak (tekenen, waterpassen, doorspitten grondsporen, verzamelen vondsten) is binnen de

blootgelegde funderingen een tweede vlak aangelegd. Grond en puin werden in containers afgevoerd. Het eerste vlak is op circa 40 cm onder maaiveldniveau aangelegd, het tweede vlak op circa 80 cm onder maaiveld. Een ingegraven en nog functionerende sceptic tank belemmerde het graafwerk hevig. Over het oostelijk deel van het terrein is nog een derde vlak aangelegd.

De technische en administratieve gegevens van de opgraving zijn vermeld in bijlage 1.

3. Resultaten

3.1 Sporen en structuren

In het eerste aangelegde vlak werden aan archeologische sporen met name funderingen opgetekend (afb. 3). De funderingen op de oostelijke helft van het terrein bestonden uit hergebruikte bakstenen (kloostermoppen en rooswinkels). Tussen deze funderingen stond aan de oostzijde een waterkelder, opgetrokken uit gele ijsselsteentjes. In de zuidwesthoek van het vlak lag het restant van een bakstenen vloer (rooswinkels), met daarop nog een enkele geelgeglazuurde plavuis (vnr. 2).

In het tweede vlak werden ook de noord- en zuidkant van de waterkelder vrijgelegd. Daarnaast werd een gemetselde beerput zichtbaar. Deze was opgetrokken uit kleine 17e-eeuwse bakstenen (baksteenmaat 22,5-24,5 x 11 x 5,25 cm, 5-lagenmaat: 33 cm). Diverse in het vlak zichtbare zandige banen zijn als grondverbetering geïnterpreteerd. In de humusrijke steigeraarde tekenden zich de contouren van enkele mestkuilen af, die vervolgens zijn doorgespit. Tijdens de aanleg van dit vlak werden in twee kuilen gevuld met puin ook twee veldkeien gevonden, die mogelijk als stiep zijn gebruikt.

In het derde vlak werden de contouren van de mestkuilen beter zichtbaar. Bovendien kon worden vastgesteld dat een fundering die in het verlengde van de noordgevel van Oude Boteringestraat 7 lag, uit kloostermoppen bestond (baksteenmaat 31 x 15,5-16 x 7,5-8,5 cm, 2-lagenmaat: 17 cm).

3.2 Vondsten

Bij deze kleine opgraving zijn acht vondstnummers uitgeschreven, waarin de vondstmaterialen ceramiek, bouwkeramiek, bot en hout zijn verzameld (zie tabel 1). De ceramiekvondsten vormen de grootste groep in dit geheel. Deze zijn gedetermineerd en kort beschreven. Het aardewerk valt binnen de typologie van het in Groningen voorkomende aardewerkspectrum en levert derhalve geen nieuwe gegevens op.

In totaal zijn 18 scherven gedetermineerd, waarbij het merendeel (14 stuks) afkomstig is van kookgerei van lokaal vervaardigd kogelpotaardewerk, dat uit de 13e of 14e eeuw stamt. Een randfragment is van een type, dat vergelijkbaar is met dat van WNC (Kortekaas, 1992: afb. VIII-15). Tot de importceramiek behoren wandfragmenten van bijna-steengoed uit de tweede helft van de 13e eeuw (vnrs. 3 en 6); een bodemfragment van steengoed uit de 14e eeuw (vnr. 6) en een wandfragment van een kan (?) van Vlaams kustaardewerk uit de eerste helft van de 13e eeuw.

Tot de vondsten uit de nieuwe tijd behoort een geelgeglazuurde plavuis met mortelresten (vnr. 2). Deze heeft de maat 14 x 14 x 2,5 cm en dateert uit de 17e eeuw. Andere scherven uit de nieuwe tijd zijn als losse vondsten verzameld bij de aanleg van het eerste vlak. Hierbij zijn geen bijzonderheden.



Afb. 3. Opgraving gezien naar het westen. Op de voorgrond funderingen, de terrasdeuren behoren aan Boteringestraat 9.

Bij de vondsten van de andere materialen vallen de restanten van twee 13e-14e-eeuwse duigenbakjes op. De duigenbakjes zijn gemaakt van vurenhout (*Picea*) en werden omringd door één hoepel.² Mogelijk komen deze exemplaren, net als hun soortgelijke van de andere zijde van de Oude Boteringestraat uit het Oostzeegebied (Casparie & Helfrich, 1992: 443).

² Determinatie verricht door F. Vrede, Dienst RO/EZ, Gemeente Groningen.

Tabel 1. Overzicht van de aangetroffen vondsten op de locatie Stalstraat 2.

Vnr.	Put/Vlak/Spoor	Aard	Cat.	Omschrijving	Datering
1	1/ 1/ 0	los	ker	rb aw (3x), faience, stngd	pme
1	1/ 1/ 0	los	kpy	ketelfr.	18e eeuw
2	1/ 1/ 7	vloer	kbw	plavuis	17e eeuw
3	1/ 2/ 23	beer-/mestkuil	ker	kpaw (2x), bijna-stngd, rb aw	13e eeuw B
3	1/ 2/ 23	beer-/mestkuil	pht	duigenbakjes (2x)	13e eeuw
3	1/ 2/ 23	beer-/mestkuil	bot	niet gedetermineerd	13e eeuw
4	1/ 2/ 21	mestkuil	ker	kpaw (2x), kustaw	13e eeuw
4	1/ 2/ 21	mestkuil	bot	niet gedetermineerd	13e eeuw
4	1/ 2/ 21	mestkuil	pht	els, eik (2x), vlier	13e eeuw
5	1/ 2/ 30	lemige baan	ker	kpaw	lme
6	1/ 2/ 34	steigeraarde	ker	kpaw, bijna-stngd, stngd	13e-14e eeuw
7	1/ 3/ 40	plank	pht	es	lme?
8	1/ 3/ 38	mestkuil	ker	rb aw, kpaw	lme

Legenda: ker = ceramiek, kpaw = kogelpotaardewerk, kustaw = kustaardewerk, rb aw = roodbakkend aardewerk, bijna-stngd = bijna-steengoed, stngd = steengoed, kbw = bouwkeramiek, kpy = kleipijp, bot = bot, pht = hout, lme = laat-middeleeuws, pme = post-middeleeuws, B = tweede helft van

4. Synthese en conclusie

In de ondergrond van Stalstraat 2 werden diverse funderingen gevonden die te koppelen zijn aan eerdere bebouwing. Funderingen op de oostelijke helft van het terrein hebben toebehoord aan de bebouwing die hier tot 1945 stond en dateren op zijn vroegst uit de 19e eeuw. Eenzelfde datering heeft de waterkelder van gele ijsselsteentjes die vermoedelijk bij deze woning hoorde. De beerput uit de 17e eeuw heeft toebehoord aan Oude Boteringestraat 9. Deze beerput en de middeleeuwse mestkuilen doen vermoeden dat het terrein tot in de 17e eeuw onbebouwd is geweest. De fundering van kloostermoppen in het verlengde van de noordgevel van Oude Boteringestraat 7 kan het restant zijn van een (binnen-)muur van laat-middeleeuwse bebouwing, maar kan ook secundair gebruikt materiaal zijn in een jongere bebouwing. De veldkeien kunnen gebruikt zijn als stiep, maar ze zijn niet te koppelen aan een gebouw.

Dit kijkgaatje met zijn beperkte afmetingen en recente verstoringen heeft slechts een bescheiden bijdrage aan de geschiedenis van de stad Groningen kunnen leveren. Het patroon van mestkuilen op een achtererf is evenwel gelijk aan dat op het Wolters-Noordhoff-Complex.

Literatuur

- Broekhuizen, P.H., H. van Gangelen, K. Helfrich, G.L.G.A. Kortekaas, R.H. Alma & H.T. Waterbolk (red.), 1992. *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, 584 pp.
- Casparie, W.A. & K. Helfrich, 1992. De houten voorwerpen. In: P.H. Broekhuizen, H. van Gangelen, K. Helfrich, G.L.G.A. Kortekaas, R.H. Alma & H.T. Waterbolk, *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 431-473.
- Kortekaas, G., 2000. Archeologie in 1999. *Hervonden stad 2000*, pp. 4-24.
- Kortekaas, G., M. Daleman, J. Huis in 't Veld & A. Wieringa, 2006. *Hervonden stad 2006*, pp. 6-26.
- Kortekaas, G.L.G.A., 1992. Het middeleeuwse inheemse aardewerk. In: P.H. Broekhuizen, H. van Gangelen, K. Helfrich, G.L.G.A. Kortekaas, R.H. Alma & H.T. Waterbolk, *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 235-261.
- Kortekaas, G.L.G.A., B. Havinga, M. Kenemans & H. Nieuwenhuizen, 1995. Waagstraat onder (de) weg. *Stad & Lande* 4 (3), pp. 8-11.
- Kortekaas, G.L.G.A. & H.T. Waterbolk, 1999. Op zoek naar wat aan het Roode Weeshuis voorafging. In: P. Holthuis, *Roode Wezen in Groningen*. Groningen, pp. 19-42.

Bijlage 1. Technische en administratieve gegevens

Provincie / Gemeente / Plaats:	Groningen / Groningen / Groningen
Straat:	Stalstraat 2
Kaartblad:	07D
Kadastraalnr:	4540
Coördinaten:	233.680; 582.026, 233.680; 582.041, 233.696; 582.041, 233.696; 582.026.
Archis onderzoeksmelding:	aanmeldingsnr: 9964
Opdrachtgever:	T. Smit
Betrokken instanties/personen:	Gemeente Groningen (Gemeentelijk archeoloog G.L.G.A. Kortekaas) Stichting Monument en Materiaal (M&M) Archeological Research & Consultancy
Medewerkers:	M. Daleman (Projectleiding, ARC bv) H.G. Dopmeijer (M&M) J. Gerard (M&M) K. Helfrich (gem. Groningen) T. Kasemier (M&M) I. Koop (M&M)
Complex:	Stadskern
Periode:	Middeleeuwen/nieuwe tijd
Geomorfologie:	Keileemrug
Type bodem:	Keizand
Hoogte:	2,40 m +NAP/5,00 m +NAP
Opgravingsperiode:	11 t/m 17 januari 2005
Bewaarplaats bodemvondsten:	Gemeentelijke bewaarplaats voor Bodemvondsten Westerbinnensingel 48 9718 BV Groningen

Kaarten en afbeeldingen

De kaarten zijn van de hand van J. Buist en A.R. Wieringa (Gemeente Groningen, Dienst RO/EZ). De copyrechten berusten bij de Stichting Monument & Materiaal/Gemeente Groningen, Dienst RO/EZ.

Bijlage 2. Stalstraat Vlak 1 - Sporenkaart



Bijlage 3. Stalstraat Vlak 2 - Sporenkaart

